

7. Stein Hvashovd

En krigsforbrytelse

Drapet på Kongsberg i 1942

av Dag Kristoffersen

(Denne teksten har stått i årboka Langs Lågen 2016. Det er gjort noen mindre endringer)

Stein Hvashovd

Det er krig i verden, og Norge er okkupert. Det er høsten 1942. Tyskerne har så langt seiret på alle fronter i Europa. Akkurat denne høsten er det meget dramatisk på grensen mellom Egypt og Libya i Nord-Afrika. Ved El Alamein kjemper det tyske Afrika-korpset sammen med italienerne under ørkenreven General Erwin Rommel mot briter og imperiets allierte under Lord Montgomery. En kamp tyskerne kommer til å tape. I øst er verdens største slag i gang mellom tyskerne og russerne ved Stalingrad. Også her kommer tyskerne til å tape. Det er tid for vendepunktene i krigen og tyskere som taper på alle fronter. I Norge har Quisling blitt ministerpresident og NS-ministre sitter i regjering. Wannsee-konferansen i Berlin 20.januar 1942 har bestemt "Endlösung der Judenfrage", og deportasjonen av jødene er på gang. 26. oktober blei jødiske menn arrestert. 26. november skal kvinner og barn tas ved hjelp av norsk statspoliti, norske SS-soldater, norske politifolk og norske folk bak rattet i drosjene.

Motstandskampen er først og fremst en holdningskamp med binders og idrettsfolk, lærere og prester som protesterer mot NS og okkupanten. Denne våren er flere i disse gruppene arrestert og sendt i konsentrasjonsleirer. Stadig flere nordmenn melder seg til illegal sivil motstand med trykking og distribusjon av aviser. Noen danner motstandsgrupper og samler våpen som blei gjemt bort etter krigsnederlaget i 1940. Men det er også mange som stiller opp for NS og okkupanten. Medlemskapet i NS har økt voldsomt fra 7.000 høsten 1940 til nærmere 40.000 i 1942.

Nordmenn jobber for tyskerne i anlegg i hele Norge, også på Kongsberg hvor våpenfabrikken produserer til det tyske Wehrmacht selv om det går ganske tregt med produksjonen ut fra stille sabotasje. Det melder seg 15.000 nordmenn til frontkamp på Østfronten, og ca. 3500 får ønsket oppfylt og blir frontsoldater der. Men motstanden øker også militært og i oktober svarer tyskerne med henrettelser i standrett. Men for de aller fleste nordmenn går livet nesten normalt med vanlig arbeid, og noe begrensa sosialt samvær bak blendingsgardiner, og aviser underlagt sensur.

Kongsberg

På Kongsberg og i nærområdene er det tyske avdelinger. Heistadmoen er den største samlingen av tyskere. Hovedkvarteret til tyskerne på Kongsberg er først på Grand og deretter på Bondeheimen. Ellers er det tyske vaktposter rundt omkring i byen, ved telegrafstasjonen i Klokkerbakken, ved Jernbanebrua og i vaktbataljonen ute på våpenfabrikken. Sentrale institusjoner har blitt overtatt av NS-folk, Jørgensen som telegrafbestyrer og Samuelsen som politimester.

Bondeheimen og Howlidgården 1951

Den skjebnesvangre kvelden, søndag 8. november 1942

Underoffiser Walter Greul, som tjenestegjorde i vaktstyrken på KV, tok seg en ekstra støyt brennevin da han og kjæresten, den 18 år gamle Anna Bleka skulle en tur ut på byen. Walter var for anledningen i sivile klær. Ved nitida var de på vei over til Nymoen og hjem til Anna. På Nybrua møtte de to karerer i mørket. De var på vei over til Messehallen. Det var bare fortau på den ene sida, og det var litt trangt. Uheldigvis skubba den ene av karene, den 19 år gamle våpenarbeideren Leif Hansen fra Skolegata borti Walter. Walter var litt av en hissigpropp og greip fatt i Hansen og ba om en unnskyldning. Før karen forsto noe, fikk han seg en på kjeften. Leif smatt bak kameraten, den 21 år gamle sjåføren fra Dyrmyrgata, Kåre Hafnor. Han prøvde å forklare, men fikk seg også et par raske slag på kjeften. Da de forsto han var tysker, trakk de seg raskt unna. Men de troppa opp dagen etter klokka kvart på ti på politivakta for å anmelde saken.

Kaffistova i Howlidgården

De to kongsbergguttene, den 21 år gamle bakeren Olaf Alfred Dildok og den 19 år gamle skifabrikkarbeideren Kjell Såtvedt, begge fra Korpemoen, bestemte seg for å ta en tur på Kaffistova til Bondeungdomslaget. Den var nå i Howlidgården, andre etasje, etter at den hadde vært i gården som på folkemunne het «Drankerns minde». De satt seg like ved vinduet mot gata. (Den kaltes også Kafé Bondeheimen)

Walter og Anna traff så noen andre tyske soldater, og de bestemte seg også for å gå på Kaffistova. På vei dit, bar Walter Anna noen meter over brua. Det blir også sagt at Greul fyrte av skudd med pistolen sin på Nybrua.

Samtidig var venninnene den 15 år gamle Eva Wærp fra Rogstadbakken, den 16 år gamle Ellen Rørås fra Korpemoen og den 17 år gamle Gudrun Didriksen fra Bergsbakken på vei over brua. De la merke til at en tysker bar ei jente på brua.

Walter og Anna gikk først opp på Kaffistova og satt seg. Like etter kom de andre, obergefreiter Karl Jacob, soldaten Gross og en annen tysk soldat. Alle var i uniform. Sammen med dem var Gerd Johannson, ei 21 år gammel serveringsdame på offiserkasinoet på Heistadmoen. De satte seg ved samme bordet. Walter var tydelig berusa og mista pistolen sin ut av lomma.

Kaffistova interiør

Etter ei stund bestemte de tre tenåringsjentene seg for å gå opp på Kaffistova, men gikk ut igjen. Gerd syntes de oppførte seg overlegent da de gikk forbi deres bord. Ute traff de to gutter, Per Auerdahl og Stein Hvasdovd. Per og Stein hadde stått i kinokø. Denne kvelden gikk den svenske filmen «I natt eller aldri» fra 1941. Det var jo sensur, og det var stort sett lystspill og upolitiske filmer som gikk på kino. Selvsagt ingen engelskspråklige filmer, men forestillingene begynte alltid med den obligatoriske propagandaen. Det var få muligheter til sosial atspredelse, så kinoforestillinger var populære. Men de to kameratene gadd ikke mer køståing og ville heller gå på kafé. Tenk om de hadde hold ut litt lenger i kø og gått på kinoen! Alle fem gikk opp igjen på kaféen og satt seg på Gjestestova rett overfor tyskerne. Det skulle bli skjebnesvangert for en av dem.

Den forsiktige gutten

Vennegjengen satt og prata der ei stund. Om de prata om tyskerne og tyskerjentene, er det ulike oppfatning om. Den mest forsiktige av dem, Stein, foreslår at de skal gå. Stein var 20 år gammel, og bodde sammen med resten av familien på Nytorget. Stein jobba på meieriet og på iskremfabrikken. Han formante søskena sine om å være forsiktige ut fra situasjonen.

Drapet

Walter Greul reiste seg plutselig opp og henvendte seg til Stein for han satt nærmest.

Muligens hadde de en oppfatning av at de norske snakka stygt om dem, selv om dette blei benekta av de norske.

Stein Hvasovd, som han henvendte seg til, skjønnte ikke hva han sa og ba han snakke norsk. Walter som det seinere blei fortalt, var sørtyisk mester i boksing, satt seg igjen. Men han var berusa, kranglevoren, sterk og okkupant, gikk så bort til gutten igjen og spurte han hva han sa. Stein gjentok at han ikke forsto hva Greul sa og ba han snakke norsk. Walter tente på alle pluggene og slo et kraftig svingslag, så flere. Unggutten fra Nytorget prøvde å beskytte hodet, blei usikker, så på den 21 år gamle kameraten og skoleeleven Per Auerdahl fra Tråkka og spurte om han skulle slå tilbake. Tyskerne var herrer i landet, hva ville skje om han tok igjen med en av Hitlers menn? Kameraten sa at han ikke måtte slå igjen. Kanskje ville tyskeren gi seg. Anna og de andre tyske soldatene ba Walter om å holde opp, men Walter fortsatte å slå, nå voldsomme svingslag med begge hendene. Minst fem voldsomme slag. Stein seig overende. Walter Greul dro gutten opp og ga han et kraftig slag til. De tre tenåringsjentene hadde i forskrekkelsen sprunget ut.

Politiet tilkalles

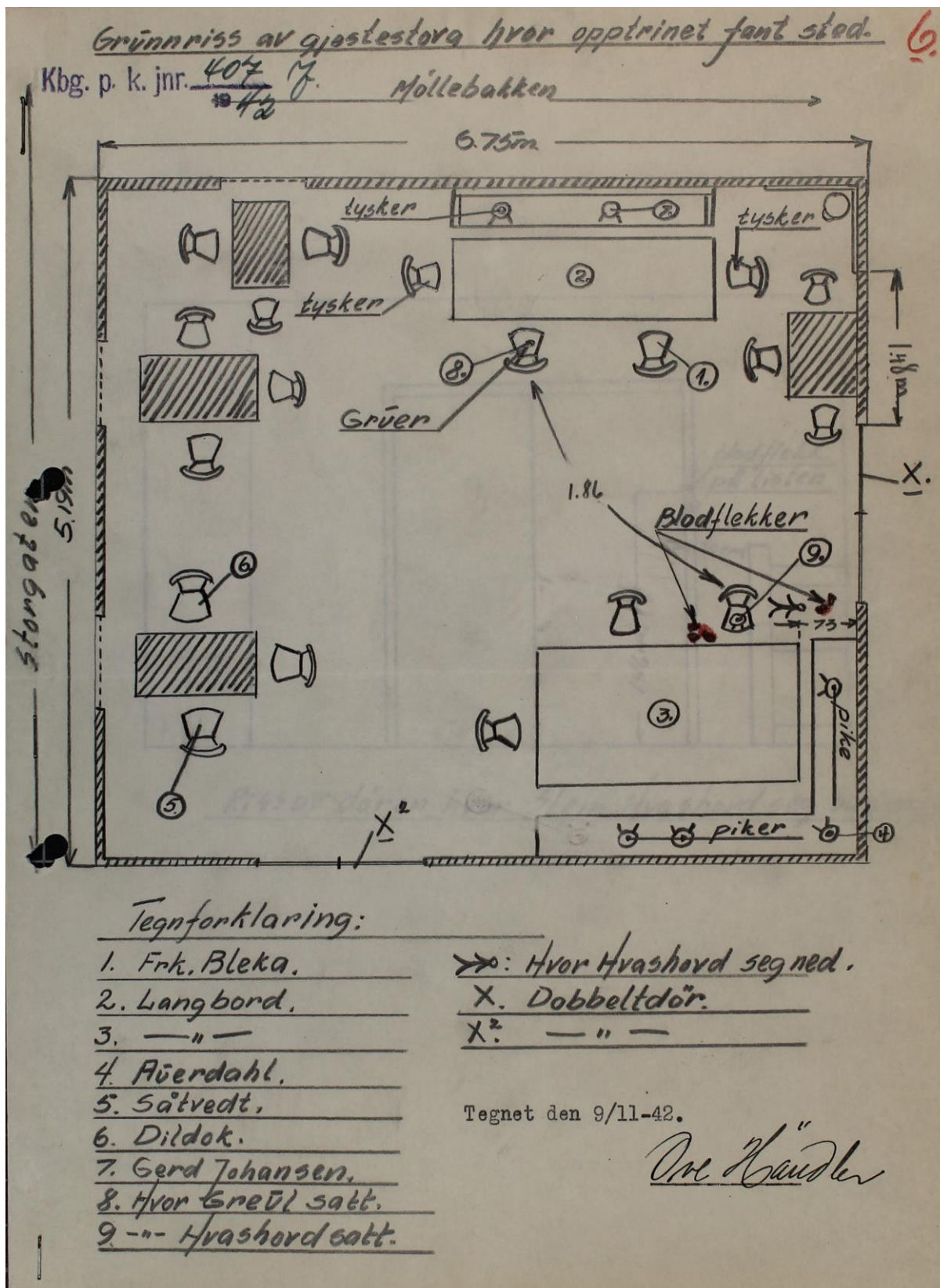
Olaf Dildok gikk bort til telefonboksen for å ringe legen. Hvasovd som lå på golvet, var sterkt skada og bevisstløs. Greul greip Dildok i brystet og spurte hva han gjorde. Ringer legen, sa Dildok. Han fikk vridt seg unna og gikk inn på kontoret hvor han ba kontordama ringe. Hun ringte til politiet.

Gerd gikk først, deretter Anna, begge mens Greul fortsatte å slå Stein Hvasovd. Etter opptrinnet gikk de tyske soldatene ut. Greul gikk til slutt. Etter å ha kommet ned, gikk Greul tilbake for å hente hanskene sine. Anna og Greul snakka om saken, og Anna skyndte seg hjem til Skolegata, sa hun selv i politiavhøret. Gerd sa noe annet til politimannen H. Rivalsrød som avhørte vitnene. Alle gikk over Nybrua, Anna og Walter opp Klokkerbakken, mens de andre gikk bortover Hyttegata. De sto og prata litt ved Gamlebrua da Anna og Walter kom ned dit de også. Så skiltes de.

Stein Hvasovd blei lagt på bordet av Auerdahl og en skogskoleelev som også hadde kommet til for å forsøke å få liv i kameraten. Det kom et langt sukk, så blei det stille.

Politikonstabel Stein Løvgren kom. Da han fikk vite at tyskere var involvert, ringte han Busengdal etter å ha ringt doktor Lundar. Herr Busengdal, fikk beskjed av Løvgren om å ringe politifullmektig Våge. Våge og Lundar kom samtidig til kaféen. Doktoren kunne bare bekrefte at Stein Hvasovd var død. Våge sendte også bud på politibetjent H. Rivalsrud. Løvgren og Lundar sørget for å frakte Hvasovd til sjukehuset. Deretter blei Gjestestova stengt av.

Politiets tegning over drapsstedet.

Greul blir arrestert

I mellomtiden hadde Anna gått hjemover, mens Walter og de andre soldatene gikk utover mot KV gjennom Bussedalen.

Politifullmektig Våge hadde fått tak i sjefen for det tyske feldgendarmeriet Oberfeldwebel Murschitz som satt seg i bilen, og kjørte utover til KV. Per Auerdahl blei med som vitne. Der blei tre soldater gjenkjent av Auerdahl, og disse bekrefta at det var Greul som var drapsmannen. På tilbakeveien traff de Greul i Bussedalen. Walter Greul

blei konfrontert med saken, og han tilsto straks. Han var synlig berusa og blei satt i vaktarrest i Kongsberg hjelpefengsel. Dette er fra politirapporten, altså samtidig med hendelsen.

Mens i intervju seinere – i Krigsår Langs Lågen i 1990 forteller Auerdahl det annerledes. På politikammeret blei det stilt opp flere tyskere, og Auerdahl pekte han ut. Han kommenterer også at tyskerne som forhørte han, synes hendelsen var rå og meningsløs. Tatt i betraktning at dette er 48 år etter hendelsen, er nok den samtidige mest sannsynlig.

Etter drapet

Politibetjent Rivelsrud kontakta pastor Dolva som igjen kontakta den dreptes foreldre. Han måtte meddele det tunge budskapet til Jørgine Marie og våpenarbeider Gulbrand Hvasovd.

Samme kveld kom eldstebror Arvid på toget fra Hokksund og fikk høre hva som har skjedd.

Dagen etter satt politiadjutanten i gang vitneavhør. Saken var klar, de foretok en rekonstruksjon. Saken oversendtes de tyske myndighetene ved Feldgendarmieriet 9. november. 12. november blir Stein Hvasovd undersøkt av to leger fra Oslo, professor i medisin G. Waaler og den tyske Assistenartz Dr. Stuhlinger, som slår fast at døden inntraff av blødninger i hjernen pga. slag mot hodet.

Begravelsen

De tyske myndighetene ville helst at begravelsen skulle finne sted i stillhet og på natta. Men slik gikk det ikke. Mor Jørgine Hvasovd ville ikke finne seg i det. Stille var det nok, men det synes godt i byen.

Lørdag 14. november 1942. Etter å ha sunget «Alltid freidig, når du går», lest «Fadervår» og sunget ei salme til, gikk følget kl. 14:30 fra Sjukehuset ned til Storgata, over Nybrua opp Klokkebakken, utover Kirkegårdsveien og ut til Kirkegården ved KV. Det er anslått at det var 1.500 i toget, det lengste på Kongsberg noen gang.

Rolf Kaldal og Halvor Ek gikk som marskalker først i toget. Seks medlemmer av fagforeningens ungdomsgruppe gikk etter likvogna. Butikkene stengte, folk dro ned de svarte blendingsgardinene langs ruta de gikk. Tre tyskere i sivil som skulle følge med på hva som hendte, blei nærmest kapsla inn med en ring rundt seg.

Pastor Dolva holdt talen ved kapellet ute på kirkegården. Alle i følget visste hva som hadde skjedd, også pastor Dolva, men den eneste tillatte avisa på Kongsberg, Laagendalsposten, gjenga ingen dødsårsak for han som blei begravd. Døden hadde revet han fort bort, sa Dolva. Hvasovd hadde «gått sindig, ja mandig i døden, fordi han i denne alvorstund visste det var best slik». Ja, slik kunne det også sies. Kranser fra familien og vennene Per, Eva, Ellen og Gudrun som hadde vært til stedet på drapskvelden, blei lagt på. Seks arbeidskamerater bar kista til grava. Fra jord er du kommet, til jord skal du bli, fra jord skal du atter oppstå.

Begravelsesfølget

Tida etter

Hva skjedde videre med den skyldige Walter Greul? Jo, han blei sluppet fri etter noen dager. Steins bror Arvid skulle ta toget sammen med forloveden Evelyn Engebretsen til Hokksund der hun bodde. Det var fullt på toget, og de måtte stå i gangen. Da så Evelyn Greul ikke så langt borte i gangen. Greul hadde fulgt etter dem tidligere på dagen. På toget var han i offiseruniform og manøvrerte seg nærmere Arvid og Evelyn. Situasjonen var spent. Da Arvid og Evelyn gikk av toget på Hokksund stasjon, gikk også Walter Greul av. Evelyn fortalte forfatteren av denne artikkelen at Arvid var klar i tilfelle Greul skulle prøve seg. Men han forsvant.

Muligens blei Greul seinere sendt til østfronten, blir det sagt. I 1946 sendtes saken til War Crimes Comission.

Men denne kommisjonen avslutta arbeidet like før saken blei sendt. Hva som kom ut av det, kjenner ingen i familien Hvasovd til. Om Greul kom levende fra krigen eller om han blei straffa, vites ikke. I boka «Krigsforbrytelser» forveksler for øvrig historikeren Berit Nøkleby Walter Greul med gestapomannen Anton Greul.

Gravsteinen

Litteratur og kilder:

Kongsberg politikammer, Politisak: mappe Stein Hvasovd drept 8.november 1942, Statsarkivet på Kongsberg

Intervju 19. oktober 2015 Evelyn Engebretsen Hvasovd f.1923, død 2016 enke etter Arvid Hvasovd

Laagendalsposten 6.november 1942-kinoannonse

Laagendalsposten 10., 13. og 16.november 1942- dødsannonser og begravelse

Per Nyhus: Krigsår langs Lågen s.124 -intervju med Per Auerdahl.

Bilde av Stein Hvasovd utlånt av Jan Hvasovd